

Mitä ikävöivän uskon kannattajat ikävöivät 1840-luvulla?

VÄITÖS JONAS LAGUKSEN TEOLOGIASTA

Keväällä 2013 Jorma Pitkänen väitteli teologian tohtoriksi Itä-Suomen yliopistossa väitöskirjallaan, jonka aiheena on Jonas Laguksen (1798–1857) käsitys vanhurskauttavasta uskosta. Tätä on pidettävä merkittävänä kulttuuritekona, sillä Suomen kirkkohistorian kannalta tapahtumarikkaiden ja keskeisten 1800-luvun tapahtumien takana olleitten uskonnollisten johtajien ajattelua ei ole liiemmästi vieläkään tutkittu. Pitkäsen väitöskirja on ensimmäinen systemaattisen teologian alalla tehty laajempi tutkimus herännäisjohtaja Jonas Laguksen teologiasta.

Pitkänen käyttää Laguksen uskonkäsityksen hahmottelussa apunaan niin Laguksen kuin myös Paavo Ruotsalaisen lukemaa Erik Pontoppidanin kirjaa *Uskon peili*. Siinä tämä tanskalainen piispa nostaa esiin käsitteparin *fides directa* – *fides reflexa*. Edellisellä tarkoitetaan Jumalan armon turviin pakenevaa ja sieltä apua etsivää uskoa. Jälkimmäinen puolestaan viittaa Pyhän Hengen antamaan uskon vakuutukseen, jonka perusteella vanhurskautettu

voi uskoa olevansa armoillassa. Pontoppidan korostaa kuitenkin, että jo *fides directa* on vanhurskauttava uskoa, vaikka se ei vielä tuokaan Pyhän Hengen antamaa armon vakuutusta. Hän pyrkii teoksessaan vakuuttamaan uskossaan heikot siihen, että ikävöivä usko on pelastavaa uskoa.

Tähän Pontoppidanin tekemään uskon määrittelyyn Pitkänen istuttaa Jonas Laguksen kirjoitukset yhtäältä ikävöivästä uskosta (*fides directa*) sekä toisaalta armon vakuutuksista, tunteista tai vilauksista (*fides reflexa*). Tämän lisäksi hän nostaa hengen köyhyyden keskeiseksi Laguksen teologian elementiksi. Hengen köyhyys on Laguksen mukaan välttämätön ja pysyvä ehto ikävöivässä uskossa pysymiselle.

Mielestäni Pitkänen aivan oikein nostaa hengen köyhyyden oikealla kristityn tiellä olemisen ehdoksi. Lagus on järkähtämätön siinä, ettei kilvoittelija saa alkaa ajatella olevansa jotakin. Lagus näkee esimerkiksi käymissään uskonnollisissa kiistoissa lipsumisen hengen köyhyydestä keskeiseksi virheeksi ja oikealta tieltä poikkeamisen merkiksi. Samoin Pit-

känen pystyy osuvasti korostamaan, että Laguksen mukaan armon vakuutukset ja tuntemukset ovat vain väliaikaisia ja ohimeneviä eikä ihminen saa ripustautua eli perustaa omaa jumalasuhdettaan niihin. Aina on palattava hengen köyhyyteen eli ”alim-malle askelmalle”. Pitkänen tuo myös esille Laguksen ajattelun yhteneväisyyden Paavo Ruotsalaisen ajatte-luun ”armonvilausten” väliaikaisuudesta. Hän kään-tää Laguksen ruotsinkielisissä kirjeissä käyttämän sanan ”visshet” pelastusvarmuudeksi, mikä sinällään on mahdollinen käänös. Laguksen korostamasta vakuutusten väliaikaisuudesta johtuen olisin itse pyrkinyt löytämään sellaisen käänösvastineen, joka ei sisältäisi niin pysyväisluonteista varmuuden sävyä kuin mikä sanassa ”pelastusvarmuus” on 1800-lu-vun teologisten kiistojen jälkeisessä suomalaisessa uskonnollisessa kielessä. Tämä on kuitenkin vain pieni sivuhuomio, eikä se poista Pitkäsen ansioita tuon ”varmuuden” väliaikaisuuden osoittamisessa.

MIHIN IKÄVÖIVÄ USKO KOHDISTUU?

Vaikka Pitkänen onnistuu edellä mainituissa koh-dissa esittelemään Laguksen teologian keskeisiä elementtejä osuvasti, vaatii hänen perusteensinä yksi teema tarkastelua. Se liittyy ikävöivän uskon (*fides directa*) luonteeseen. Pitkäsen mukaan Lagus liittyy Pontoppidanin opetukseen siitä, että ikävöi-vä usko on jo vanhurskauttavaa uskoa. Pitkänen ei löydä tätä piirrettä ainoastaan Laguksen opetukses-ta. Käsitellessään vuosina 1843–1844 vallalla ollutta herännäisyyden ja evankelisuuden toisistaan erotta-nutta kiistaa Pitkänen toteaa Laguksen lisäksi myös Paavo Ruotsalaisen liittyvän tähän Pontoppidanin kirjan intention. Pitkäsen mukaan sekä Lagus et-tä Ruotsalainen ajattelevat ikävöivän uskon olevan jo pelastavaa uskoa, joka vaikuttaa vanhurskauden. Armoa ikävöivä on jo täysin luetun vanhurskauden eli armon piirissä.¹

Mikäli heränneitten liittyminen Pontoppidanin perusteisiin pitää tältä osin paikkaansa, on evan-gelisten ja heränneitten näkemuserot keskeisiltä kohdin vain semanttisia,² ja tämän johdosta evanke-lisuuden ja herännäisyyden kohtalokas ero lähinnä surkuhupaisa. Tällöin esimerkiksi tammikuussa 1844 Aholansaareissa käydyssä, kiistan kannalta keskeisessä keskustelussa evankelinen teologian yli-

oppilas Gustaf Dahlberg ja talonpoika Paavo Ruot-salainen onnistuivat puhumaan uskonkysymyksistä yli vuorokauden ymmärtämättä toistensa näkemyk-sistä juuri mitään.³ Näissä keskusteluissa Dahlberg kuvaa omaa uskontilaansa seuraavasti: ”Minä olen niin kuin syntinen rohjennut uskoa, Jumalan sanaan tarttuen, minulla olevan syntein anteeksiannon”. Sa-maan tapaan Dahlbergin matkatoveri merikapteeni Birkstedt toteaa tilastaan Paavon kysyessä, olisiko hän autuas, jos nyt kuolisi: ”Ei minulla nyt tuntuvais-ta todistusta ole, vaan riipun vahvassa profetaallisessa sanassa”. Kummatkaan vastauksista eivät kelpaa Ruotsalaiselle. Ensimmäistä hän nimittää summa-kaupaksi, jota ei kannata tehdä edes pukin kanssa, toista puolestaan ”sanan päälle krossaamiseksi”, jota väärät lahkolaiset käyttävät väärässä mielessä. Sen sijaan Paavon mukaan pitää ikävöidä, kunnes valo koittaa sydämeen ja tunto rauhoitetaan.⁴

Jos Paavo Ruotsalainen jakaisi Pitkäsen esiin nostaman Pontoppidanin kirjan perusintention, jonka mukaan uskossa heikot voivat vakuuttua sii-tä, että jo ikävöivän uskon omistaminen merkitsee vanhurskautettua tilaa, tuntuvat Paavon vastaukset kummallisilta. Molempien kiistassa evankeelista us-konnäkemystä edustavien nuorukaisten vastauksis-sa kaikuu tunnustus siitä, ettei heillä ole tunnossaan parempaa tietoa, mutta he silti luottavat olevansa pelastuksen piirissä. Vastaukset ovat varsin saman-kaltaisia esille nostetun Pontoppidanin ajatuksen kanssa.

On tietenkin mahdollista, että Paavo ei ymmär-tänyt näiden nuorten miesten ajatuksia. Ihmisille ei ole tavatonta puhua toistensa ohi huomattavasti pitempäänkin kuin reilu vuorokausi. Paavon omat vastaukset eivät kuitenkaan anna viitteitä siitä, et-

1 Pitkänen 2013, 97–98, 101–102.

2 Tämän suuntaisesti Pitkänen 2013, 112.

3 Ks. Dahlbergin matkaraportti keskusteluista Akiander 1863, 360–372. Raportti on kirjoitettu ruotsiksi, mutta keskustelut suomeksi. Ks. raportin suomennos Karjalainen 2002, 98–105. Viitataan jatkossa Karjalaisen tekemään suomennokseen.

4 Karjalainen 2002, 100.

tä hän hylkäisi näiden nuorten miesten vastaukset puhumalla samasta asiasta ainoastaan eri tavalla. Annettuaan ikävöintiin kehottavan ohjeen Paavo sanoo, että tätä ikävöintiä on harjoitettava niin kauan kuin Herra asian toimittaa. Sen jälkeen matkara-portti jatkuu:

Birkstedt: ”Mutta jos kuolen sitä ennen?”

Paavo: ”Eikö Herra kuolemastasi tiedä, kun sinä vaan kilvoittelemisessa itses valppaalla pidät.”

Dahlberg: ”Entä jos Jumala heittäisi minut helvettiin ilman että antaisi valoa ennen kuolemaa, silloin hän saisi tehdä minulle sinne seuraa.”

Tähän ukko myönteli, mutta tarkoitti kuitenkin, että valo tulisi.⁵

Jos Paavo ajattelisi Pontoppidanin vanavedessä odottavan uskon olevan jo vanhurskauttavaa uskoa, ei hän olisi vastannut niin kuin hän vastasi. Ennenmin hän sanoisi jotakin seuraavaa: ”Ei valoa ennen kuolemaa tarvitse tullakaan, sillä tuo ikävä sisältää jo riittävän vanhurskauden valon, vaikka se näyttäytyisi pimeytenä”. Vakuuttaessaan kuitenkin valon koittavan ennen kuolemaa sille, joka pysyy oikealla tavalla ikävöivässä uskossa, Paavo paljastaa, että hän näkee vasta valon koittamisen eli Jumalan antaman tunnon rauhoittamisen sellaisena hetkenä, jona kilvoittelija voi vakuuttua olevansa armon tilassa eli vanhurskautettuna. Ennen sitä ei niin saa tehdä. Ennen sitä ei olla vanhurskauden tilassa.

Myös Jonas Lagus korostaa monissa sielunhoidollisissa kirjeissään, ettei Jumalan puoleen ikävöivän tule ajatella olevansa vanhurskautetussa tilassa, vaan kokonaan kadotettu ja vailla kaikkea sitä perintöä, joka on Jumalalla hallussa.⁶ Näiden kohtien perusteella Pitkäsen Pontoppidanin perusteella luonnehtima ajatus siitä, että ikävöivä usko ikävöisi itse asian sijasta asiasta kertovaa tietoa (pelastusvarmuus) on väärä. Ikävöivästä uskosta opettavien herännäisjohtajien ikävä on perustavampaa. He ikävöivät kaikkea sitä, mitä heillä ei ole ja mitä Kristuksella on, muun ohella vanhurskautetuksi tulemista. Hedbergin tulkintaa heränneitten käsityksestä on pidettävä oikeana. Vasta Jumalan antama ikävöinnin täyttymys on heränneille pelastavaa uskoa.⁷

HENGEN KÖYHYYS JA IKÄVÖIVÄ USKO

Mikäli ikävöiden uskova alkaa nähdä oman uskonsa vanhurskauttavana uskona, se vie Laguksen mukaan hänet pois hengen köyhyydestä, mikä on oikealla tiellä olemisen välttämätön ja pysyvä ehto. Tämä tulee esille esimerkiksi seuraavasta Laguksen tekstistä:

Vähäisintäkin omassatunnossasi tuntuva nuhdetta, joka ilmoittaa sinun olevan poissa tieltä, sinun on niin toteltava, että katsot Jumalan Poikaan, joka tahtoo parantaa kaikki puutteesi. Älä viivytele, vaan tottele tätä Jumalan kutsua. Ala näin aina uudelleen voimattomana ja pyri alimmalle astimelle, joka on hengen köyhyys. Älä milloinkaan luule siihen oikein päässeesi. Jos näin teette, ette suinkaan koskaan voi kerskata niin kuin kevytmieliset ja lihalliset heränneet meidän päivinämme.⁸

”Älä milloinkaan luule siihen oikein päässeesi.” Tähän kehotukseen voi tiivistää Laguksen peruseriaatteen, joka paistaa voimakkaasti läpi hänen sielunhoidollisista kirjeistään. Lagus haluaa varjella viimeiseen asti hengen köyhyyttä. Mikäli ihminen alkaa ajatella päässeensä pidemmälle kuin ”alimmalle astimelle”, hän lipsahtaa pois hengen köyhyydestä. Tätä voidaan pitää Laguksen ajattelun yhtenä keskeisenä teemana, mikä myös Pitkäsen väitöskirjassa tulee esille. Lagus varjelee hengen köyhyyttä niin pitkälle, ettei hänen mukaansa herännyt saa ajatella ikävöivän uskonsa tuottavan hänelle mitään, mikä saattaisi hänet ajattelemaan olevansa jollakin tavalla edistynyt. Näiden painotusten johdosta on vaikea ajatella, että Laguksen mukaan kilvoittelija voisi olla saanut mitään osaa vanhurskaudesta omistukseensa ikävässään. Näin Lagus:

Tiedämme kuitenkin, että tiemme on nöyryytyksen ja ristin tie ja että autuaita ovat hengessään köyhät. Meillä on suuri, rikas perintö, jonka me kurjat tuhlaajat heti tahdoisimme omistaa, mutta ”älä ota!” Se on hyvässä tallessa Armahtajallamme – –⁹

ARMOLUPAUSTEN LUONNE

Keskeiseksi eroksi 1840-luvun kiistassa heränneiden ja evankeelisten välille jäi se, etteivät heränneet voineet sallia sellaista uskoa, jonka perusteella he

voisivat sisimmistä turmeluksesta huolimatta pitää itseään vanhurskautettuina. Tästä huolimatta sekä Paavo Ruotsalaisen että Jonas Laguksen sielunhoidollisissa kirjeissä kehoitetaan tarttumaan sanan lupauksiin tai armolupauksiin. Miten niihin tulee heidän mukaansa tarttua, jos itsensä vanhurskauden tilassa pitäminen ei vastoin sisintä tuntoa ole sallittua tai mahdollista?

Keskusteluissa evankelisten nuorten miesten (Dahlberg ja Birkstedt) kanssa Paavo Ruotsalainen sanoo, että heränneen (eli armon tilan ulkopuolisuudesta vakuuttuneen) tulee tarttua armolupauksiin ja ikävöimään Kristusta auttajaksi, mutta ei vanhurskaudeksi, kunnes Pyhän Hengen todistus vakuuttaa vanhurskauden kuuluvan hänelle.¹⁰ Sekä Ruotsalaisen että Laguksen kirjeissä armolupauksiin vetoaminen toimii motivaattorina ikävöinnin alkamiseen ja siinä pysymiseen. Armolupauksia ei näiden herännäisjohtajien mukaan pidä tulkita siten, että niiden perusteella herännyt uskoo olevansa pelastunut ja vanhurskautettu ilman tuntuvaa todistusta. Lupaukset viittaavat ennemmin tulevaan. Niiden luonne on toisenlainen kuin evankeelisten nuorukaisten tulkinnassa, jota Paavo kutsuu ”sanan päälle krossaamiseksi”. Ruotsalainen näkee armolupaukset tulevaisuuteen kuuluviksi. Ne lupaavat, että valo tulee koittamaan ajallaan, silloin kun Herra parhaaksi näkee, jos vain herännyt pitää ikävöinnistään huolen. Armonlupaukset eivät takaa Jumalan lahjoittamaa vanhurskautta, pyhyttä ja pelastusta tässä ja nyt, vaan sillä aikataululla, jonka Jumala katsoo parhaaksi.

Herännäisjohtajien näkemys armolupausten luonteesta on vahvasti sidoksissa käsitykseen ikävöivästä uskosta, joka suhteessa Jumalaan jää aina odottavaan asemaan. Tätä näkemyseroa kiistassa evankeelisten kanssa voidaan tietenkin pitää vain nyanssieronä, pidetäänhän molemmissa ajattelutavoissa lupauksia totena. Kiistan aikalaiset pitivät eroa kuitenkin ratkaisevana. Evankeelisten mielestä heränneet jättäytyivät epävarmuuteen ja lain alle. Heränneitten mielestä evankeeliset varastivat armon ja ennen kaikkea luopuivat hengen köyhydestä, joka on oikean kristityn tie.

IKÄVÖIVÄN USKON LUTERILAISUUDESTA

Missä määrin näiden herännäisjohtajien ajatukset ovat luterilaisia? Tästä on keskusteltu menneinä vuosina runsaasti ja myös Jorma Pitkänen tuo teemaa esille väitöskirjassaan. Pitkänen osoittaa, että Laguksen kiinnostus Lutherin tekstejä kohtaan väheni evankelisuuden ja herännäisyyden toisistaan erottaneen kiistan myötä.¹¹ Pitkänen tuo myös useissa kohdin väitöskirjaansa esille sen, missä Laguksen ajattelu lähenee reformaattoreiden ajatuksia ja missä ne ovat kauempana toisistaan.

Nyt esille tuomani tulkinta ikävöivästä uskosta tekee herännäisjohtajista ehkä vielä vähemmän luterilaisia kuin mitä Pitkäsen tulkinnan mukaan asia-laita oli. Evankeelinen näkemys armolupauksista ja uskon luonteesta on lähempänä reformaattoreiden näkökulmia kuin heränneitten näkemys ikävöivästä ja armolupausten toteutumisesta vielä odottavasta uskosta.¹²

Useimmiten herännäisjohtajien luterilaisuuden arviointi ei mielestäni ole tehnyt oikeutta heidän ajattelulleen. Paavo Ruotsalaisen merkitys tuon ajan heränneitten uskonkäsitykselle on selkeästi ollut valtava. Vähä-Katekismusta lukuun ottamatta Paavo ei kuitenkaan tuntenut oikeastaan lainkaan reformaatioajan tekstejä. Laguksen Luther-innostuksen hiipuminen kertoo myös omaa kieltään ikävöivän uskon yhteensopimattomuudesta reformaation uskonkäsityksen kanssa.

5 Karjalainen 2002, 100.

6 Ks. esim. Lagus 2010, 20, 83, 92, 148–149, 175, 221.

7 Vrt. Pitkänen 2013, 98.

8 Lagus 2010, 148–149.

9 Lagus 2010, 175.

10 Karjalainen 2002, 102. Ruotsalainen toistaa tässä ajatuksiaan, jotka hän kirjoitti Hedbergille (ennen kiistan puhkeamista). Kyseinen kirje julkaistiin *Evangeliskt Veckoblad* -lehdessä vuonna 1839. (Ks. Ruotsalainen 2005, 53–54.)

11 Pitkänen 2013, 123.

12 Urpo Karjalainen osoittaa tämän mielestäni hyvin kirjassaan. Karjalaisen mukaan ikävöivän uskon ajatukset ovat lähempänä katolisen kirkon 1500-luvulla muotoilemia ajatuksia kuin reformaation perusteesejä. Ks. Karjalainen 2002, 121–143.

Monissa kohdin Pitkänen tuo Laguksen ajatteluun lisävaloa vertaamalla sitä Lutheriin. Tämän hän tekee ilman vanhemmille herännäisjohtajien ajattelua käsitteleville tutkimuksille tyypillistä tarvetta todistella heränneiden uskonkäsityksen aitoluterilaisuutta. Viime vuosikymmenten aikana Suomessa tehty Luther-tutkimus, johon Pitkänen tukeutuu, antaa kenties aiempaa parempia mahdollisuuksia Lutherin ja herännäisjohtajien ajattelun vertaamiseen. Lutherista on onnistuttu tuomaan esiin piirteitä, joissa on runsaammin tarttumapintaa herännäisjohtajien uskonkäsitykseen vaikuttaneeseen hartauskirjallisuuteen.

Tästä huolimatta pidän sellaista tutkimusotetta, jossa herännäisjohtajien ajatteluun paneudutaan ilman ylenpalttista viittaamista reformaattoreihin, monin tavoin parempana vaihtoehtona. Liiallinen tukeutuminen reformaation tai minkä tahansa muun edeltävän auktoriteetin, esimerkiksi Pontoppidanin, ajatuksiin saattaa hämärtää tai ”lutherilaistaa” liiaksi kuvaa herännäisjohtajien ajattelusta. Pitkänen ei sinällään sorru Laguksen ajattelun ”lutherilaistamiseen”, mutta lienee paikallaan kysyä, onko Pontoppidanin voimakas käyttäminen liiaksi ”pontoppidanilaistanut” sitä Lagus-käsitystä, jonka Pitkänen luo väitöskirjassaan.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

AKIANDER, MATTHIAS

1863 *Historiska Upplysningar om Religiösa rörelserna i Finland i äldre och senare tider. VII delen.* Helsingfors: Kejsarliga Alexanders-Universitet.

KARJALAINEN, URPO

2002 *Mitä meiltä puuttuu? Paavo Ruotsalaisen paradoksi.* Lapua: Herättäjä-Yhdistys.

LAGUS, JONAS

2010 *Evankeliumin ääni.* Kauniainen: Perussanoma.

PITKÄNEN, JORMA

2013 *Fides directa – Fides reflexa: Jonas Laguksen käsitys vanhurskauttavasta uskosta.* Joensuu: University of Eastern Finland.

PONTOPPIDAN, ERIK

1981 *Uskon peili.* Suolahti: Ev. Lut. Herätysseura.

RUOTSALAINEN, PAAVO

2005 *Kirjeitä.* Toim. Jaakko Elenius. Helsinki: Kirjapaja.

uutta ja vanhaa teologista kirjallisuutta

teologinenkirjakauppa.fi